

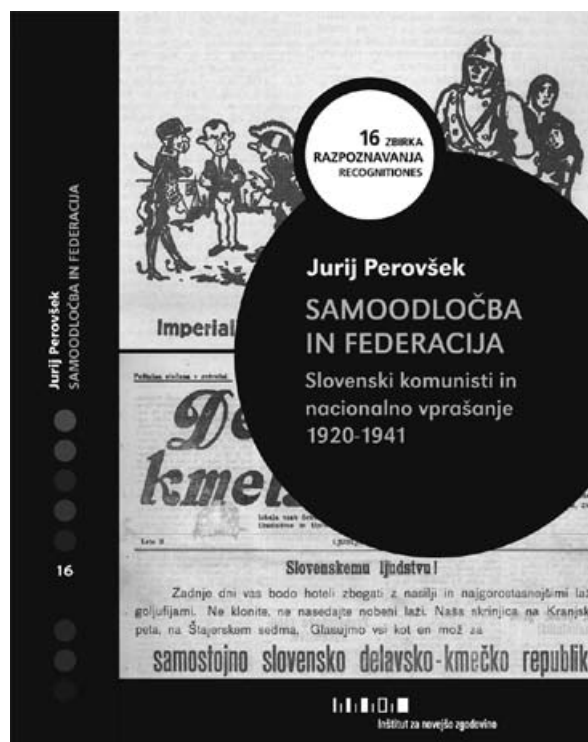
Revolucija in nacija

Jurij Perovšek, **Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920-1941**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. 336 strani. (Razpoznavanja = Recognitiones; 16)

Nedavno izšla knjiga dr. Jurija Perovška, znanstvenega svetnika na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, ki se je že davno tega uveljavil kot eno prvih peres zgodovinarja o prvi Jugoslaviji, je v marsičem izjemna in nenavadna. V prvi vrsti gotovo zaradi svoje tematike. Pisec namreč obravnava slovenske komuniste; politični tabor, ki je skoraj petdeset let obvladoval slovenski politični prostor, po sestopu z oblasti pa sta ga družba in politika (ali vsaj njen del) obsodila na *damnatio memoriae* oz. njegov pomen in vlogo reducirala zgolj na ideološki vidik, če ne celo le na totalitarno nasilje (ob tem ko se je hkrati slavilo idejno nič manj »totalitarne« meščanske stranke). Komuniste povrh vsega obravnava skozi nacionalno vprašanje, torej skozi tisto, kar je po avtorjevih besedah »v novejšem zgodovinskem razvoju najbolj vidno zaznamovalo družbeno, politično, kulturno in gospodarsko življenje širših skupnosti in posameznikov, bivanjsko vpetih v njih.«

Razumljivo je, kar Perovšek sam poudari, da je prav zato slovensko zgodovinarstvo nacionalnemu vprašanju doslej namenilo precej svoje »raziskovalne moči«, ga v marsikaterem pogledu in obdobju celovito osvetlilo, nenavadno pri tem pa je, da je ravno celovita monografska obdelava nacionalnih pogledov komunistov v njihovi »zgodnji fazi«, v času prve Jugoslavije, izostala. Nenavadno zlasti zato, ker so bili komunisti tisti, ki so po besedah enega svojih prvih teoretikov Edvarda Kardelja slovensko nacionalno vprašanje enkrat za vselej rešili. Perovšek je tako z izborom na videz neaktualne tematike zapolnil enega temeljnih mankov slovenskega zgodovinarstva.

Problematike, ki se je izkazala za zahtevno, kompleksno in precej obsežno, se je avtor lotil na preizkušeno klasičen način, ki bi ga opredelil kot mešanico izčrpnega deskriptivizma in nenehnega vpenjanja vprašanj v analitično stiskalnico. Rezultat tega je »težka« študija, ki temeljito pojasnjuje in prepričljivo odgovarja. Polna je bogatih in ilustrativnih citatov, znanstveni aparat je obsežen, naravno je, da ne manjkajo skoraj obligatni deli znanstvene monografije – povzetek, temeljit seznam

virov, literature in (v tem primeru res dobrodošlo) imensko kazalo. Perovšek je študijo razčlenil na dva glavna sklopa, ki ju razločuje kronološka ločnica; uvedba diktature kralja Aleksandra januarja 1929. Prvo obdobje bi lahko poimenovali »čas oblikovanja« narodnopolitičnih misli, drugo obdobje, v napetih tridesetih letih, pa »čas izoblikovanja«.

Četudi je Perovšek delo naslovil *Samoodločba in federacija*, kar implicira na lajtmotiv dela, je študijo začel na samem kronološkem začetku, v času, ko ne samoodločba ne federacija nista bili aktualni. Po ustanovitvi prve komunistične politične organizacije na Slovenskem marca 1920 njeni člani nacionalni problematiki namreč niso posvečali »posebne pozornosti«. Ravnali so se v skladu s t. i. »vukovarskim kurzom«; s stališčem, ki ga je na svojima prvem in drugem kongresu v Beogradu in Vukovarju oblikovala Komunistična partija Jugoslavije. Njen nacionalni program je bil tedaj povsem v duhu nastajajoče »meščanske« vidovdanske ustave. Bil je izrazito unitaristično-centralističen, po njem so bili v državi živeči narodi le plemena namišljenega enotnega jugoslovanskega naroda. Prav enotnost naroda oz. jugoslovanskega proletariata pa je bila zagotovilo za učinkovitost razrednega boja. Nacionalna komponenta bi v razredno vnašala zgolj »zmedo«, videli so jo kot nekaj »meščanskega«.

Slovensko partijsko glasilo *Delavske novice* je začetno odklanjanje nacionalnega vprašanja pojasnjevalo z nadvse prodornimi, visoko humanističnimi in celo

postmodernimi razlagami. *Novice* so tako pisale, da je »narodnost nekaj čisto slučajnega, prigodnega, ne osebna zasluga; nekaj, kar človeka ne naredi nič bolj plemenitega in mu tudi ne pridene nobene značilne poteze, ki bi ga stavila v višjo vrsto človeških bitij ... Narodnost ne spremeni bistveno človeka: človeka presojamo le po njegovih moralnih lastnostih in po njegovem značaju, ne pa po narodnosti.« Iz Perovškovega prikaza centralistično-unitaristične faze slovenskih komunistov lahko torej jasno razberemo izrazito prvenstvo razrednega, a hkrati vidimo tudi velik argumentacijski potencial komunističnih piscev.

V zaostrenih političnih razmerah v prvi jugoslovanski državi ni trajalo dolgo, ko so tudi jugoslovanski komunisti začeli spoznavati njeno mnogonacionalno bistvo in živost nacionalnega problema. Že konec leta 1921 so slovenski komunisti kot prvi med njimi (zlasti Lovro Klemenčič in Vladislav Fabjančič) opozarjali na nevzdržnost centralizma in »beograjskega imperializma« ter zagovarjali pravico do samoodločbe in federacijo. Pri tem niso pozabili poudariti, kako je »pravica do samoodločbe sestavni del človekovih pravic, ki so jih razglašala vsa revolucionarna gibanja od francoske revolucije dalje.« Do leta 1923 so slovenski komunisti tako ponotranjili nacionalno vprašanje in ga vključili v svojo »revolucionarno politično misel«. Istega leta so svoja vidna člana, ki sta uveljavljala federalistično načelo, Klemenčiča in Fabjančiča, izključili (!), na njuno mesto pa je stopil njun siceršnji oster idejni kritik, sodrug Dragotin Gustinčič, ki je vtisnil prepoznaven pečat slovenski marksistični misli.

Do polne uveljavitve nacionalnega vprašanja znotraj KPJ je nato prišlo v drugi polovici leta 1923, ko je potekala »široka javna teoretsko politična razprava«. Njene razsežnosti in poglobitve nam Perovšek podrobno predstavi. Takrat so po njegovi oceni nenazadnje bili postavljeni »zgodovinski temelji vse nadaljnje nacionalne politike KPJ«. Načela suverenosti, samoodločbe in federalizma so se dokončno zasidrala v komunistični program. Slovenski komunisti so v razpravi tvorno sodelovali, pri oblikovanju novega programa so sploh imeli »opazno in pomembno vlogo«. Njihovo prvo pero je bil Dragotin Gustinčič, ki je v razpravi celo prvi zavrnil unitaristično tezo o enotnem jugoslovanskem narodu.

Po letu 1924 so slovenski komunisti ob različnih prilikah in v različnih glasilih (*Delavsko-kmetjski list*, *Glas svobode*, *Enotnost*), ki jih je avtor temeljito prečesal, vseskozi zagovarjali federalističen državno-pravni pogled. Poleg Gustinčiča so s svojimi prispevki nastopali zlasti še Lovro Kuhar, Dušan Kermavner in France Klopčič. Ob poudarjanju svojih programskih načel so sproti analizirali nevzdržnost razmer v državi in oce-

njevali narodnopolitično usmeritev ostalih slovenskih političnih strank. Razumljivo je, da so največ pozornosti namenili najmočnejši stranki, ki je hkrati vztrajala pri avtonomističnem stališču – Slovenski ljudski stranki. Njihova kritika Koroščeve politike je bila sicer prežeta z razrednim odporom, a hkrati velikokrat povsem utemeljena. Med slovenskimi komunisti je tedaj – po Perovškovih besedah – nedvomno »živel pristno, a z njihovim revolucionarnim ciljem neločljivo povezano narodno čustvo. V razmerju revolucija-narod je imela ključni vrednostni pomen prva, narod ji je bil zgodovinsko podrejen.« Ali z drugimi besedami, ki jih je zapisala *Enotnost*: »Hočemo rdečo svobodo, hočemo rdečo pest, rdečo oblast.« Toda na rdečo oblast je bilo treba počakati, najprej je sledila šestojanuarska diktatura, oblast ene osebe in njenega dvora.

Z uveljavitvijo Aleksandrove diktature, ki se je silno zarezala v politično in družbeno življenje države in »udarila« tudi po slovenskih komunistih, Perovšek zaključil s prvim delom monografije. Po vsebinsko izjemno »gostih« poglavjih se nato v drugem delu čas »razredči«, a vsebina doseže novo stopnjo (Omenjene razlike v »gostoti« seveda niso posledica naključnega nihanja »metodološkega« razpoloženja pri avtorju, marveč rezultat dinamike oblikovanja nacionalne misli pri komunistih). V tridesetih letih so komunisti svoja že oblikovana narodnopolitična stališča argumentativno nadgradili in poglobili. Uveljavljenim piscem, zlasti Gustinčiču, ki je tedaj kakor številni drugi slovenski komunisti deloval v tujini, se je pridružila mlajša generacija, med njimi Edvard Kardelj. Obema vodilnima teoretikoma, v Moskvi delujočemu Gustinčiču in doma živečemu Kardelju, posveti Perovšek osrednjo pozornost drugega dela, vendar pri tem nikakor ne prezre tudi ostalih sočasnih obravnav slovenskega nacionalnega vprašanja.

Gustinčičeva misel je dosegla vrh v obsežnem in neobjavljenem delu *Das nationale Problem der Slowenen*, v katerem je zagovarjal program Združene Slovenije (torej rušenje takrat aktualnih državnih meja), ki bi na podlagi pravice do samoodločbe postala federativna enota v širši državni zvezi. To bi bilo po njegovem mogoče le s hkratno izvedbo socialne in nacionalne revolucije pod vodstvom komunistov. Perovšek ugotavlja, da je omenjena študija prvo »veliko marksistično delo o slovenskem vprašanju«. Toda v istem desetletju je bila ustvarjena še ena širša poglobitev v isto problematiko, in sicer izpod peresa Edvarda Kardelja. Tedaj mladi Kardelj se je najprej pod psevdonimom Tone Brodar in nato Sperans sistematično posvečal problematiki in misli naposled sintetiziral v slovenski javnosti znanem (in že v tridesetih letih objavljenem) delu *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ob tem niti ni nenavadno, da so se zaradi tovrstnega sosledja in problemske podob-

nosti pojavila namigovanja, da se je Kardelj zgledoval po Gustinčiču oz. celo iz njega prepisoval. Perovšek je vsled omenjenega opravil pravo forenzično primerjalno analizo obeh tekstov, ki je vključevala tudi uporabljeno literaturo, in dognal, da to nikakor ni umestno, »pač pa je umestna ugotovitev, da je med tedanjimi maloštevilnimi slovenskimi komunisti živel toliko teoretičnopolitične in ustvarjalne moči, da sta bili v njihovih vrstah v dobrih desetih letih opravljeni dve samostojni obravnavi slovenskega narodnega vprašanja.« Med obema je bilo Kardeljevo problemsko bogatejše in intelektualno močnejše.

Ugotovitev o ustvarjalni moči slovenskih komunistov se morda zdi nekako samoumevna, zlasti če nehi-

storično sklepamo »za nazaj«, v smislu: Če so komunisti zmogli zmagati v vojni in vzpostaviti svoj družbeni red, so morali biti tudi ustvarjalno močni. Toda v času med obema vojnama, ko so bili komunisti maloštevilna in ilegalna skupina, s katero se meščanska politika sploh ni hotela pogovarjati, bi bila taka trditev do izida Perovškove knjige smela oz. zgolj fragmentarno argumentirana. Poslej, po njegovi akribijsko »čisti« in bogati razčlenitvi, pa je postala zares »samoumevna«. Poleg tega, da so bili komunisti »narodni« in si hkrati prizadevali »vživati revolucijo«, so v tistem času nedvomno razkazovali tudi velik intelektualni potencial. In ta napravi na bralca Perovškove knjige resnično močan vtis.

Jure Gašparič

Od deželnih pridelkov do kolonialnega blaga

Marija Počivavšek, **En gros & en detail. Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse.** Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2012. 416 strani. (Zgodovini.ce; 13)

Zgodovinsko društvo Celje je kot trinajsti zvezek svoje zbirke *Zgodovini.ce* izdal delo Marije Počivavšek *En gros & en detail*. Naslov knjige je zelo poveden, četudi bi znali predvsem mlajši bralci imeti težave z razumevanjem besedne zveze, ki jo je avtorica uporabila za naslov svoje knjige. Trgovina na debelo in drobno (na veliko in malo) je danes nekaj, česar ne vidimo, vsaj na različnih izveskih ne, preveč pogosto. Povprečni kupec se namreč srečuje predvsem s trgovino na drobno, kamor sodijo tudi različni prodajni triki 3 za 2 in podobno. Trgovina na debelo je namreč trgovina, ki je posrednik med proizvodnjo in trgovino na drobno. Bila pa je ta besedna zveza v preteklosti vtkana v srčiko trgovine. In s trgovino, kot pomembno gospodarsko dejavnostjo, se Marija Počivavšek ukvarja v omenjeni monografiji, ki zaobseže časovni lok od sredine 19. stoletja do let pred drugo svetovno vojno.

V poglavju *Zakonodajno okolje* avtorica predstavlja zgodovinski razvoj zakonodaje, povezane s trgovino in trgovci od sredine 19. stoletja do konca tridesetih let 20. stoletja, ko je bila sprejeta starojugoslovanska zakonodaja. Razvojni trendi v trgovini so prikazani v tretjem poglavju. Zakonodaja je predstavljala normativne okvire, ki pa niso bili edini pomembni za stanje trgovske aktivnosti. Pomembni sta vsaj še splošna stopnja gospodarskega razvoja in pa geografski položaj.